

MULTUM LABORAVISTIS PROPTER NOS ET PROPTER BONUM PACIS ET UNIONIS

Episoade și reverberații ale Evului Mediu

**Profesorului Ioan-Aurel Pop,
în al șaptezecilea an al vieții**

*

**Adinel C. Dincă și Alexandru Simon
(coordonatori)**

*Multum laboravistis propter nos
et propter bonum pacis et unionis*

*Multum laboravistis propter nos
et propter bonum pacis et unionis:*
episoade și reverberații ale Evului Mediu

**Profesorului Ioan-Aurel Pop,
în al șaptezecilea an al vieții**

**COORDONATORI:
Adinel C. Dincă
Alexandru Simon**

**PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ
2025**

Coperta: Frescă din trecutul (re)desoperit al castelului de la Hunedoara (a doua jumătate a secolului al XV-lea).
Le mulțumim doamnei dr. Delia Maria Tatu și domnului dr. Sorin Tincu, doi oameni deosebiți.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Multum laboravisti propter nos et propter bonum pacis et unionis : episoade și reverberații ale Evului Mediu : Profesorului Ioan-Aurel Pop, în al șaptezecilea an al vieții / coord.: Adinel C. Dincă, Alexandru Simon. - Cluj-Napoca : Presa Universitară Clujeană, 2025

2 vol.

ISBN 978-606-37-2465-7

Vol. 1. - 2025. - Conține bibliografie. - ISBN 978-606-37-2466-4

I. Dincă, Adinel-Ciprian (coord.)

II. Simon, Alexandru (coord.)

94

© 2025 Coordonatorii volumului. Toate drepturile rezervate. Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mijloace, fără acordul coordonatorilor, este interzisă și se pedepsește conform legii. Autorii sunt în exclusivitate responsabili pentru conținutul și corectitudinea lucrării transmise.

Universitatea Babeș-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel.: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@ubbcluj.ro
<http://www.editura.ubbcluj.ro/>
<https://libraria.ubbcluj.ro/>

Cuprins

Adinel C. **Dincă**, Alexandru **Simon**

Introducere. De la vorbele unui „vodă mic”: poveștele, îndoielile și tăcerile Evului Mediu 9

I. Între oameni

1. Actori mărunți și planuri circumscrise

Alexandru **Simon**

*Un negru pe blazon: cavalerii din Valahia ai regelui Sigismund de Luxemburg
la curtea regelui Ferdinand I de Aragon (1415)* 19

Adinel C. **Dincă**

*Memoriale în Transilvania ultimului sfert al veacului al XV-lea.
Câteva note de lexicografie, diplomatică, filigranologie și paleografie* 37

Maria **Crîngaci Țiplic**, Ioan Marian **Țiplic**

*Sate medievale abandonate în sud-vestul Transilvaniei.
Studiu de caz: Hinterland-ul localității Miercurea Sibiului* 71

Adrian **Magina**, Livia **Magina**

*Moșia Dragodol în secolele al XIV-lea-al XV-lea.
O contribuție la istoria Comitatului Caraș în Evul Mediu* 101

Susana **Andea**

*Nicodin. Secvențe din istoria unei familii de voievozi bihoreni
(secolele al XV-lea-al XVII-lea)* 117

Daniela Marcu-Istrate , Mariana Beldie Dumitrache <i>Date arheologice privind Biserica „Adormirii Maicii Domnului” din Vad</i>	133
Adrian Ioniță <i>Observații privind ruinele podului de pe latura de est a cetății Făgărașului</i>	153
Ileana Căzan <i>Osman Aga de Timișoara, Ostatec printre ghiauri – un soldat otoman în Imperiul Habsburgic: izvor istoric sau roman picaresc?</i>	169
Greta Monica Miron <i>Din Viena imperială în parohia ortodoxă Mândra (Districtul Făgăraș). O „carte pentru preoți” din anii 1780-1824</i>	195
2. Protagonisti ai marilor tablouri	
András W. Kovács <i>Funcționarea „comitatului nobiliar” în Transilvania medievală (începutul secolului al XIV-lea-1542)</i>	215
Liviu Pilat <i>La începutul relațiilor moldo-lituaniene: Petru I, Constantin Koriatovici și Pocuția</i>	241
Ovidiu Cristea <i>Iancu de Hunedoara și cruciada antiotomană: ecouri occidentale</i>	257
Konrad Gündisch <i>Matia Corvin și formarea Universității Săsești ca ligă interurbană</i>	275
Ovidiu Mureșanu <i>O tentativă lusitană de instaurare a unei blocaje maritime la începutul Epocii Moderne</i>	291
Cristian Luca <i>Radu de la Afumați și Țara Românească în informări inedite întocmite pentru autoritățile centrale venețiene (1522-1526)</i>	317
Florina Ciure <i>Oradea în „oglinda” venețiană (secolul al XVI-lea)</i>	329
Ioan-Augustin Guriță <i>În legătură cu aerul dăruit de Alexandru Lăpușneanu Mănăstirii Mileșevo (1567). Contribuții mărunte, observații, ipoteze</i>	357

Petronel Zahariuc <i>Un document de danie pentru Mănăstirea Dionisiu (Muntele Athos) și alte trei documente slavo-române privitoare la istoria Moldovei în secolul al XVI-lea</i>	385
---	-----

<Volumul al II-lea>

II. Între vremuri

1. Perspective istorice transtemporale

Cesare Alzati <i>Chiese e autorità ecumenica dell'imperatore nei documenti del Concilio Costantinopolitano III (680-681)</i>	411
--	-----

Bogdan Ivanov <i>Experiența luminii dumnezeiești și adevărata autoritate în Biserică: Sfântul Simeon noul Teolog și puterile Imperiului Bizantin la Anul O Mie</i>	425
--	-----

Iulian Mihai Damian <i>Iancu de Hunedoara și Ioan de Capestrano. Noi documente și interpretări cu privire la surprinzătoarea lor alianță (1455-1456)</i>	437
--	-----

Ioan Drăgan <i>Căpitani de oaste hunedoreni în slujba Corvineștilor</i>	467
---	-----

Carmen Florea <i>Culte vechi/ culte noi: multiplicarea loialităților devoționale în Transilvania Evului Mediu târziu</i>	481
--	-----

Maria Crăciun <i>Meșteri, calfe și ucenici: colaborare și subordonare în societatea Transilvaniei medievale și moderne timpurii</i>	499
---	-----

Șerban Turcuș <i>Sfântul Scaun și suveranitatea sa asupra regatului maghiar medieval. Mărturii documentare și artistice din secolul al XVII-lea</i>	527
---	-----

Tudor Sălăgean <i>Tradiție și memorie istorică în legende românești ale Sfântului Andrei</i>	549
--	-----

2. Cronologii fluide și dăinuri ale Evului Mediu

Florin Curta <i>Hung up on Sclavinia: What actually happened in 602?</i>	565
--	-----

Coriolan Horațiu Opreanu	
<i>Certitudini și incertitudini: Creștinismul în Transilvania la începutul Evului Mediu</i>	585
Mihai Bărbulescu	
<i>Un umanist transilvănean: Stephanus Zamosius</i>	631
Radu Mârza	
<i>Elemente de istorie medievală pe bancnotele cehoslovace și slovace (1918-1992)</i>	641
Ovidiu Ghitta	
<i>Cum a ajuns Constantin Marinescu profesor la Cluj</i>	683
Sorin Șipoș	
<i>Istoria medievală reflectată în paginile revistei Revue de Transylvanie</i>	713
Ionuț Costea	
<i>„Anii de ucenicie”: a scrie istoria cu sentimente de mândrie și grațitudine</i>	731
Ioan Chirilă	
<i>Acad. Ioan Aurel Pop – elemente de istorie bisericească sau despre mărturia/grăirea documentelor</i>	747
Lista autorilor	759
Indici de surse arheologice și documentare	763
Indici selectivi de nume și de locuri	767

Funcționarea „comitatului nobiliar” în Transilvania medievală (de la începutul secolului al XIV-lea până la 1542)

András W. Kovács

Expresia încetățenită de „comitat transilvănean” face trimitere – după cum bine se știe – la cele șapte comitate (*comitatus*), care au fost plasate, în secolul al XIII-lea, sub autoritatea înaltului demnitar regal numit în fruntea provinciei: voievodul Transilvaniei¹.

Schimbările în instituția discutată s-au încheiat la începutul secolului al XIV-lea, conducând la apariția „comitatului nobiliar” (definit astfel de istoriografia modernă), cel care a luat locul fostelor structuri omonime numite convențional „regale”, deoarece se bazau pe sistemul mai vechi al castrelor regale. Începuturile „comitatului nobiliar” sunt marcate de apariția și afirmarea juzilor nobiliari (*iudices nobilium*) pe lângă scaunele de judecată ale comitatului și de introducerea emisiunilor de documente ale magistratului comitatens. Cele mai vechi documente redactate în Transilvania într-un astfel de ambient datează din prima treime a veacului al XIV-lea. Următoarea etapă de metamorfoză din istoria instituției nu a fost provocată – cel puțin nu în mod direct – nici de bătălia de la Mohács (1526), nici de ocupația otomană a capitalei, Buda (1541), ci de îndelungatul proces de constituire a Principatului Transilvaniei.

La 22 aprilie 1540, stările Transilvaniei se reuniau la Turda, statuând modul de funcționare a comitatelor transilvănene, prilej cu care au și fost operate anumite modificări. Deși unele din acele măsuri nu au fost transpuse în faptă, schimbările semnificau începutul unei noi etape în dezvoltarea

¹ Iván Janits [Borsa], *Az erdélyi vajdák igazságszolgáltató és oklevéladó működése 1526-ig* (=A Pázmány Péter Tudományegyetem Történelmi Szemináriumának Kiadványai, XVIII), Budapest, 1940; Tibor Neumann, András W. Kovács, „La dignité de voivode de Transylvanie au Moyen Âge”, *Histoire Économie et Société*, XLII (2023), 2, pp. 28-45.

țarea comitatului, cu atât mai mult cu cât un asemenea efort de reglementare, valabil doar pentru teritoriul Transilvaniei, reprezenta o noutate absolută. Textul hotărârii prevedea, astfel, felul în care comiții (*comites*) continuau să fie numiți de voievodul Transilvaniei, în timp ce vicecomiții (*vicecomites*) încetau să mai fi desemnați direct de către comite (potrivit practicii anterioare), urmând să fie aleși de către nobilimea comitatului². Deși aceasta era un semn clar al schimbării, mutația a marcat doar primii pași în transformarea comitatelor în „unități ale autonomiei nobiliare”, în fapt o nouă etapă în evoluția și adaptarea lor. Dezvoltarea comitatelor de după 1540 a avut loc apoi în cadrul Principatului Transilvaniei în formare, începând cu anul 1542, dar mai ales cu anul 1556, înregistrându-se un proces legislativ mai sistematic pentru reglementarea funcționării acestor unități administrative ardelene. Evoluția acestei instituții după mijlocul secolului al XVI-lea reprezintă un fenomen ancorat în istoria premodernă³, distinct în raport cu aspectele expuse în rândurile de mai jos.

După apariția în anul 1929 a monografiei dedicate istoriei Comitatului Zala de către József Holub (1885-1962), cercetările asupra funcționării comitatului nobiliar au stagnat pentru mult timp. Abia în ultimii 25 de ani subiectul a revenit în atenție și a ajuns să suscite un nou val de interes, furnizând rezultate semnificative⁴. Spre deosebire de percepția anterioară,

² *Magyar országgyűlési emlékek. Monumenta comitialia regni Hungariae (=Magyar Történelmi Emlékek, seria a III-a), II. 1537-1545*, editor Vilmos Fraknói, Budapest, 1875 (MOE), pp. 161-168.

³ Pentru cea mai amplă prezentare a evoluției comitatului în Transilvania premodernă vezi Veronka Dáné, „Az őnagysága széki így deliberála”. *Torda vármegye fejedelemségkori bírósági gyakorlata (=Erdélyi Tudományos Füzetek, CCLIX)*, Debrecen – Kolozsvár, 2006, aici pp. 23-32 (pentru începuturile legislației legate de comitatele transilvănene). Vezi deopotrivă Eadem, „The Comitatus of His Eminence. The Transylvanian Comitatus and Its Court of Law during the Principality Era”, în *Studies in the History of Early Modern Transylvania (=East European Monographs, DCCLXXXVI)*, editor Gyöngy Kovács Kiss, Boulder, CO – New York, 2011, pp. 42-69.

⁴ Cele mai importante lucrări moderne care prezintă evoluția și funcționarea comitatului în Ungaria medievală sunt următoarele: József Holub, *Zala megye története a közép-korban, I. A megyei és egyházi közigazgatás története*, Pécs, 1929; Norbert C. Tóth, *Szabolcs megye működése a Zsigmond-korban*, Nyíregyháza, 2008; István Tringli, „Megyék a középkori Magyarországon”, în *Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére (=Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok, XL, Analecta Medievalia, III)*, editori T. Neumann, György Rácz, Budapest – Piliscsaba, 2009, pp. 487-518; Idem, „Le contee in Ungheria nel periodo degli Angiò”, în *L’Ungheria angioina (=Bibliotheca Academiae Hungariae. Studia, III)*,

rămasă multă vreme de necontestat la nivelul cercetării istorice, comitatul medieval nu mai este acum văzut drept o instituție al „autonomiei nobiliare”⁵, ci ca o unitate teritorial-guvernamentală a puterii centrale, un organ executiv, de fapt. Mai mult decât atât, a devenit limpede și faptul că au existat caracteristici particulare care au diferențiat cele șapte comitate transilvănene de celelalte structuri omonime ale Ungariei medievale. În cele ce urmează, ne propunem așadar să prezentăm succint aceste particularități, referindu-ne la aspectele generale ale funcționării comitatelor din întregul cuprins al Regatului medieval al Ungariei doar în măsura în care acest fapt este într-unul necesar.

Magistratul comitatului

Demnitatea conferită de rege voievodului, alături de posesiunile regale concesate concomitent, era numită *honor*. Astfel, avem de a face *de facto* cu o danie regală, fără însă a fi vorba de o donație cu titlu perpetuu, ci doar de o concesiune pe durata voinței regelui (*durante beneplacito*), până la revocarea demnitarului (*baro*) din dregătorie⁶. Cetățile, domeniile regale și funcțiile de comite din comitatele transilvănene au fost întotdeauna parte integrantă a acestui *honor* care se răsfrângea asupra voievodului; prin urmare, comiții transilvăneni erau numiți de către voievod, dintre familiarii săi, având un rang similar cu cel al vicecomiților din regat⁷. Familiaritatea,

editor Enikő Csukovits, Roma, 2013, pp. 139-178. Pentru arhondologiile comitatelor: Pál Engel, *Magyarország világi archontológiája 1301-1457* (=História Könyvtár. Kronológiák, adattárak, V), I-II, Budapest, 1996, I, pp. 246-251; A. W. Kovács, *Az erdélyi vármegyék középkori archontológiája* (=Erdélyi Tudományos Füzetek, CCLXIII), Kolozsvár, 2010; Idem, *A megye működése a középkori Erdélyben (14. század eleje-1540)* [teză de doctorat (Debreceni Egyetem)], Debrecen, 2021, pp. 253-301; Attila Zsoldos, *Magyarország világi archontológiája 1000-1301* (=História Könyvtár. Kronológiák, adattárak, XI) Budapest, 2011, pp. 209-211, 147-148, 150-151, 163, 167, 271, 273; N. C. Tóth, Richárd Horváth, T. Neumann, Tamás Pálosfalvi, A. W. Kovács, *Magyarország világi archontológiája, 1458-1526* (=Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak), II. Megyék, Budapest, 2017, pp. 391-419.

⁵ Conceptul de comitat „nobilitar autonom” în Evul Mediu și-a găsit cea mai sonoră expresie la Elemér Mályusz, *Az erdélyi magyar társadalom a középkorban* (=Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok, II), Budapest, 1988, pp. 31-33 (capitolul „A megyei autonómia”, adică, „autonomia comitatensis”).

⁶ P. Engel, *The Realm of St Stephen. A History of Medieval Hungary, 895-1526*, London – New York, 2001, p. 151.

⁷ Idem, *Archontológia*, I, p. 246.

precum bine se știe, reprezenta o formă specifică a exercitării puterii în Ungaria medievală. După un timp, întreaga guvernare și administrarea țării au ajuns să se bazeze pe un asemenea resort. Regele îi numea direct doar pe marii demnitari, funcționarii subalterni fiind desemnați de către reprezentanți ai eșalonului ierarhic imediat superior⁸. Cei care ocupau demnități își alegeau colaboratorii din rândul nobililor, care rămâneau liberi din punct de vedere juridic, dar se angajau să îndeplinească un serviciu temporar pe lângă un dregător sau altul, care îi accepta, formal, în „familia” sa. Deoarece voievodul (cu ocazia numirii în funcție) primea în administrare cele șapte comitate, el era cel văzut de contemporani drept comitele (*comes*) lor, un fapt care-i făcea pe cei însărcinați de către el în fruntea fiecărui comitat să fie percepuți drept vicecomiți. Aceste este motivul pentru care comiții ardeleni sunt asociați uneori cu titlul de *comes*, alteori, chiar în cazul aceluiași persoane, cu termenul de *vicecomes*.

Comitelui îi revenea rolul de magistrat în fiecare dintre cele șapte comitate ale Transilvaniei (Alba, Dăbâca, Cluj, Hunedoara, Solnocul Interior, Târnava, Turda). De la începutul secolului al XIV-lea, voievodul Transilvaniei, demnitarul regal numit în fruntea celor șapte comitate ale Transilvaniei, numea comiți din rândul familiarilor săi pentru o perioadă determinată, fără însă ca ei să fie întotdeauna înlăturați odată cu schimbarea voievodului. Relațiile de familiaritate existente anterior numirii în funcție, dar și experiența dobândită în exercitarea atribuțiilor, explică o realitate pragmatică: aceeași persoană putea să îndeplinească funcția de comite al diferitelor comitate pe parcursul carierei, indiferent de circumscripția în care își avea propriile posesiuni. Cu toate acestea, în unele cazuri, comitele era familiar al vicevoievodului, nu al voievodului. Comiții Comitatului Hunedoara de la sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea erau familiari ai proprietarului cetății Hunedoara⁹, fiind totodată castelanii cetății omonime. În această calitate însă datorau loialitate voievodului în chestiuni care priveau apărarea provinciei¹⁰. Hotărârile stărilor Transilvaniei din 1540, convenite la Turda, doreau să pună capăt practicii

⁸ Idem, *The Realm of St Stephen*, pp. 127-128.

⁹ 1499: Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltára, Budapest (MNL-OL), Diplomatikai Levéltár (DL), [nr.] 30493.

¹⁰ 1499: MNL-OL, DL 37185.

numiri vicecomitelui de către comite, încercând să impună ca acesta să fie ales de nobilimea comitatului.

Pe parcursul veacului al XIV-lea vicevoievozii jucau și rolul de comiți ai Comitatului Alba, cea din urmă mențiune a calității acesteia datând din anul 1406¹¹. Ulterior, cel târziu de la 1435¹², cu certitudine, vicevoievozii au pierdut funcția de comite al Albei. Pe parcursul aceluiași secol al XIV-lea, comiții au fost uneori, deopotrivă, castelani ai unei cetăți regale care ținea de domeniul încredințat voievodului pe durata ocupării demnității. Uneori, o astfel de cetate regală nu era situată în cuprinsul circumscripției în fruntea căruia se afla în calitate de comite, ci într-o unitate administrativă învecinată. În mod excepțional, pe durata mandatului lor, începând cu a doua jumătate a secolului al XV-lea comiții transilvăneni au fost castelani a două cetăți regale aflate în administrarea voievodului (Cetatea de Baltă și Deva). Majoritatea comiților din cele șapte comitate aveau și proprietăți personale în Transilvania, fără să fie neapărat numiți în funcții pe cuprinsul comitatului în care se regăseau acele posesiuni private. Voievodul putea, de asemenea, să numească un comite în fruntea a două comitate. În astfel de cazuri, întotdeauna cei mandatați conduceau două comitate învecinate. Exemplele cunoscute arată că „perechile” obișnuite erau Solnocul Interior-Dăbâca, Dăbâca-Cluj și Cluj-Turda. Puțin înainte de mijlocul secolului al XV-lea, în fruntea unui comitat au fost numiți doi (sau, mai rar, chiar trei sau patru) demnitari, această soluție păstrându-se și ulterior. Se prea poate ca o asemenea rezolvare să fi avut la bază un obicei deja instituit în cazul demnităților de rang superior.

Așa cum aminteam, în anumite circumstanțe, în izvoarele vremii comiții sunt numiți vicecomiți. Apelativul poate suferi schimbări, uneori, chiar și în cazul uneia și aceleiași persoane. „Vicecomiții” pot fi considerați comiți, cu excepția cazurilor rare în care termenii de *comes* și *vicecomes* sunt explicit folosiți pentru a desemna indivizi diferiți. Raportat la ponderea stăpânirilor, cel mai des solicitate pentru a îndeplini demnitatea des-discutată erau familiile de mici proprietari, membri ai așa-numitei „nobilimi comitatense”, cei care dețineau puține moșii (de cele mai multe ori, doar

¹¹ MNL-OL, DL 26384 (regist în *Zsigmond-kori oklevéltár* (=A Magyar Országos Levéltár *Kiadványai*, II, 1, 3-4, 22, 25, 27, 32, 37, 39, 41, 43, 55, 59, 61), II-1. 1400-1406, editor E. Mályusz, Budapest, 1956 (ZsOkI.), nr. 4792, p. 590).

¹² MNL-OL, DL 12666.

una singură). Mai rare sunt cazurile în care ei au deținut mai multe moșii localizate într-unul sau, rareori, în mai multe comitate. Aceste personaje au fost cel mai adesea evocate în documente drept procuratori, trimiși regali ori voievodali. Pentru nobilii transilvăneni, funcții precum cea de comite ori de jude nobiliar reprezentau cele mai accesibile trepte din ierarhia administrativă locală. Pentru mulți dintre ei, demnitățile de acest tip constituiau singura posibilitate de a face carieră. Prin urmare, comiții nu au reprezentat niciodată figuri centrale și, datorită poziției lor sociale, ei nici nu avea mijloace de a-și asuma un rol mai semnificativ¹³. Acest aspect este reliefat și de faptul că, printre comiți, nu regăsim deținători de cetăți, un detaliu care arată semnificația politică marginală a personajele în discuție.

Funcția de jude nobiliar (*iudex nobilium*, *szolgabíró*) a fost creată de autoritatea regală din Ungaria în anii 1270¹⁴, fiind introdusă la scurt timp și în Transilvania, cel mai probabil de către reprezentantul local al regelui, voievodul Transilvaniei. Juzii nobiliari au fost menționați în sursele documentare transilvănene în toate comitatele încă din primele decenii ale secolului al XIV-lea, în număr de doi pentru fiecare comitat. Ei alcătuiau solidar, alături de comite și notarul comitatului (*notarius*), magistratul¹⁵ comitatului. Cei doi juzi nobiliari erau aleși¹⁶ de către nobilimea comitatului din propriile rânduri, fiind, prin urmare, întotdeauna localnici. Participarea lor în calitate de asesori la adunările judiciare (*congregatio generalis*), ținute de voievozi pentru nobilimea transilvăneană la Turda, poate fi documentată începând cu 1327¹⁷ (până la încetarea vremelnică a acestor adunări în 1412)¹⁸. Pe lângă activitatea judiciară, ei transpuneau în faptă ordinele trasate de către voievod și vicevoievod. Acești juzii nu erau altceva decât mici nobili, care, de regulă, nu dețineau nici o altă funcție, deși, în

¹³ A. W. Kovács, „Comiții comitatelor transilvănene în Evul Mediu”, *Banatica*, XXIV (2014), 2, pp. 109-127.

¹⁴ A. Zsoldos, „Az özvegy és a szolgabírák”, *Századok*, CXXXVII (2003), 4, pp. 783-808, la pp. 791, 796. Pentru originea și etimologia termenului: Tringli, „Le contee”, p. 153.

¹⁵ Termen inexistent în sursele de epocă, utilizat azi doar din conveniență.

¹⁶ Pentru procedura alegerii juzilor nobiliari: N. C. Tóth, *Szabolcs*, pp. 61-64.

¹⁷ MNL-OL, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (DF), [nr.] 238231 (publicat în *Documente privind istoria României, C. Transilvania, Veacul XIV, II. 1321-1330*, București, 1953 (DIR), nr. 465, pp. 389-390).

¹⁸ Zoltán Kordé, „Az 1412. évi erdélyi Generalis Congregatio”, *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica*, CXXIV (2006), pp. 53-61.

unele cazuri, urcă pe scara ierarhică, devenind comiți unor comitate transilvane¹⁹.

Cu ocazia întrunirii scaunului comitatens de judecată, comitele și cei doi juzi nobiliari erau asistați de asesori nobiliari, aleși *ad-hoc*²⁰. Prin decizia din 1486 luată de regele Matia, s-a creat funcția de jurat permanent al comitatelor²¹. Rolul juraților era acela de a întreprinde anchete, de a efectua chemări la judecată prin mandat regal și al altor instanțe superioare (în Transilvania, la ordinul voievodului sau la cel al vicevoievodului). Ei erau aleși de comite și de nobilimea comitatului, numărul lor, în baza legii, fiind între 8 și 12. Nu mult timp după introducerea acestei funcții permanente, la 1489, este pomenit un jurat al Comitatului Dăbâca²². Funcția a fost însă abolită în 1492 de regele Vladislav al II-lea. În ciuda acestui fapt, în documentele emise de comitate în Transilvania jurații sunt menționați ocazional chiar și mai târziu.

Funcționarea magistratului comitatens

În Transilvania, la fel ca și în celelalte comitate din Ungaria, scaunele de judecată se întruneau de regulă în satele nobilimi, în târguri sau în orașe libere regale, statutul juridic neavând nicio importanță în determinarea locației. În cazul comitatelor Solnocul Interior, Dăbâca, Cluj, Hunedoara și Târnava, locul scaunului de judecată, la fel ca în restul regatului, era sta-

¹⁹ Pentru juzii nobiliari din Transilvania: A. W. Kovács, „Az erdélyi vármegyék közép-kori szolgabírái”, *Erdélyi Múzeum*, LXXXVIII (2016), 1, pp. 1-12.

²⁰ În ordinea geografică (dinspre nord<-vest> spre sud) a comitatelor: **Solnocul Interior**: 1443 (MNL-OL, DF 247260, 260959), 1487 (DL 62926); **Dăbâca**: 1398 (DL 73823), 1487 (DF 261058), 1495 (DF 252983); **Cluj**: 1359 (DL 73678; editat în *Documenta Romaniae Historica. C. Transilvania*, XI. 1356-1360, editori Ștefan Pascu, Ioan [János] Dani, Konrad G. Gündisch, Aurel Răduțiu, Sabin Belu, Viorica Pervain, București, 1981 (DRH), nr. 353, pp. 349-350), 1459 (DL 27318), 1484 (DL 105520); **Turda**: 1484 (DF 253523), 1485 (DF 252971; regest în *A Wass család cegei levéltára* (=Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára, III), editori Antal Valentiny, A. W. Kovács, Kolozsvár, 2006, nr. 474, p. 353), 1508 (DL 74330; editat în *Codex diplomaticus Sacri Romani Imperii comitum familiae Teleki de Szék. A római szent birodalmi gróf széki Teleki család oklevéltára*, editor Samu Barabás, II. 1438-1526, Budapest, 1895, II, nr. 193, pp. 305-307); **Alba**: 1487 (DF 245090).

²¹ T. Neumann, „Választott nemesi esküdtek Nyitra megyében. (Az 1486. évi 8. tc. Végrehajtása)”, *Századok*, CXXXIX (2005), 2, pp. 261-289.

²² MNL-OL, DL 27554 (cf. *Magyarország archontológiája, 1458-1526*, II, p. 399).

bilit în primul rând pe baza unor considerente geografice obiective: pe văile cursurilor de apă, la întretăierea unor drumuri, adică în locuri ușor accesibile și frecvent străbătute²³. Alături de asemenea considerente, în Comitatele Alba și Turda, un factor care a influențat alegerea locației a fost și tradiția existenței unui for local de judecată, precum cel al vicevoievodului și cel al voievodului²⁴. O astfel de instanță se întrunea doar ocazional, la fiecare două sau trei săptămâni, în aceeași zi a săptămânii, excepție făcând Comitatul Alba, unde, cel puțin până la mijlocul secolului al XVI-lea, reuniunea se petrecea la octavele unor importante sărbători religioase.

Poziția specială a Comitatului Alba datează încă din secolele arpadiene, o epocă în care voievodul era uneori și comite de Alba. După impunerea autorității regelui Carol de Anjou și pacificarea Transilvaniei, între 1325 și 1329, locația de întrunire a instanței voievodale – când întrunirea nu se petrecea în cadrul adunării voievodale – era la Sântimbru (în Comitatul Alba); totuși, din 1329 tribunalul ajunge să fie prezidat de vicevoievod, nu de voievod, tot la octavele unei sărbători cu relevanță aparte. Deoarece demnitatea de comite al Albei revenea întotdeauna vicevoievodului, între 1339 și 1445 la Sântimbru a funcționat și tribunalul comitatului. Acest scaun de judecată s-a întrunit adesea în aceeași timp cu cel al vicevoievodului, la Sântimbru (atât timp cât vicevoievozii erau și comiți de Alba), iar vice-

²³ E. Csukovits, „Sedriahelyek – megyeszékhelyek a középkorban”, *Történelmi Szemle*, XXXIX (1997), 3-4, pp. 363-386.

²⁴ Locurile și perioadele de funcționare a scaunelor de judecată comitatense din Transilvania (în ordinea geografică – dinspre nord <-vest> spre sud – a comitatelor): **Solnocul Interior**: Dej (1368-1468), joia; Vízszentgyörgy, așezare părăsită lângă Bunești/Sep-lac (1470-1509), miercurea; Mintiu Gherlii (1539), Dej (înainte de 1540), ambele joia; **Dăbâca** (întotdeauna marțea): Bonțida și localitățile învecinate (1344-1544); **Cluj** (întotdeauna miercurea): Cojocna (1312-1355, 1359, 1378), Căianu (1358), Apahida (1376, 1381-1497), orașul regal Cluj (1499-1510, 1530-1533), Baciul (1512-1530), Someșeni (1539-1544); **Turda** (întotdeauna luna): orașul regal Turda (1383-1536); **Alba** (întotdeauna la octavele – a opta zi de după – ale unor sărbători religioase): Sântimbru (1339-1455), Lopadea (1478), Sâncrai (1478-1479), Aiud (1483-1525); **Târnava** (întotdeauna miercurea): Ceuaș (1331), Căpâlna (de Sus) (1407, 1416-1439), Kornéltelke, așezare părăsită, vecină cu Păucișoara, Sub Pădure și Târnăveni (1416, 1448), Seuca (1478, 1509-1532), Abuș (1479), Târnăveni/Diciosânmartin (după 1564); **Hunedoara** (miercurea între 1333 și 1390, marțea între 1395 și 1536): Deva (1333-1371), Bârcea Mare (1382-1516, 1524), Băcia (1520-1523, 1528, 1536, 1547), Peștișu Mare (1531). Detalii și referințe în A. W. Kovács, „Megyeszékhelyek a középkori Erdélyben”, în *Emlékkönyv Egyed Ákos születésének nyolcvanadik évfordulójára*, editori Gábor Sipos, Judit Pál, Kolozsvár, 2010, pp. 177-187.

voievodul lua personal parte la întrunirea cu caracter juridic. Loránd Lépes de Váraskeszi a fost cel din urmă vicevoievod (1415-1438) care a îndeplinit concomitent și funcția de comite al Comitatului Alba. Toate documentele acestui din urmă comitat au fost emise la octavele unor sărbători religioase, iar datele de amânare a unora dintre procese erau decise, de asemenea, pentru octavele unor repere din calendarul liturgic. Obiceiul convocării scaunului de judecată din Comitatul Alba la astfel de intervale prestabilite a supraviețuit nu doar strămutării instanței vicevoievodale de la Sântimbru la Turda, cândva între 1430 și 1440, dar și desprinderii funcției de comite al Comitatului Alba de cea de vicevoievod²⁵. Uneori, teritoriul Districtului Făgăraș era socotit ca fiind parte a Comitatului Alba (de exemplu, la 1464 ori la 1466)²⁶. Desigur, Făgărașul nu se învecina în mod direct cu Comitatul Albei, ci doar cu unele dintre enclavele acestuia, cu scaunele săsești, precum și cu Țara Românească. Trebuie însă precizat că, înainte de anul 1526, nu există documente emise de Comitatul Alba în care să se facă referire la afaceri ale Districtului Făgăraș. Totuși, în anul 1540 voievodul Transilvaniei, Ștefan Mailat, *liber dominus terre Fogaras*, se judeca pentru Șercaia (situată în Districtul Făgăraș) la tribunalul comitatens al Albei²⁷.

Un alt caz special, pe lângă cel descris mai sus, este funcționarea curții de judecată asociate Comitatului Hunedoara. Cel mai adesea, pe parcursul secolelor al XIV-lea și al XV-lea, funcția de comite al Comitatului Hunedoara era deținută fie de castelanii cetăților regale Deva și Hațeg, fie de cei ai castelelor Deva și Hunedoara (1446-1456; 1458). De la 1477, castelanii din Hunedoara îndeplinesc și rolul de comiți de Hunedoara. În anul 1482, regele Matia dăruia fiului său nelegitim, Ioan Corvin, posesiunea familială Hunedoara și cetatea de acolo. Donația includea și funcția de comite. Domeniul și cetatea ajung să fie moștenite de soția beneficiarului, iar apoi de noul ei soț, Georg de Hohenzollern, margrav de Brandenburg. Astfel a luat naștere o situație aparte: demnitarii aflați în fruntea administrației seculare a Comitatului Hunedoara au fost singurii dintre comiții transilvani

²⁵ A. W. Kovács, „Az alvajdák megyei bíraskodása Szentimrén”, *Erdélyi Múzeum*, LXXXIV (2022), 1, pp. 5-18.

²⁶ 1464 (MNL-OL, DL 29295; regest în *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, VI. 1458-1473, editori Gustav Gündisch, Herta Gündisch, Gernot Nussbacher, K. G. Gündisch, București, 1981, nr. 3393, p. 195), 1466 (DL 3850, 16040).

²⁷ *Documente făgărașene* (= *Documenta Transylvaniae Historica*, I), editor Antal Lukács, I. 1486-1630), București, 2004, pp. 35-36.

– cel puțin după 1482 și până în jurul anului 1530 (probabil cu excepția scurtei perioade dintre 1492 și 1493)²⁸ – care nu și-au datorat funcția unei numiri directe de către voievodul Transilvaniei, ci desemnării de către proprietarul castelului Hunedoara (pe parcursul întregii perioade evocate, comiții hunedoreni erau și castelani ai castelului eponim)²⁹.

Nu avem dovezi concrete potrivit cărora în Evul Mediu comitatele Transilvaniei ar fi fost împărțite în subdiviziuni administrative. Despre acestea, numite districte în alte comitate³⁰ (*districtus*, iar mai apoi *processus*), avem mărturii sporadice abia din secolul al XVI-lea și, mai ales, începând cu secolul al XVII-lea³¹. În cazul comitatelor din nordul Transilvaniei, întinse de-a lungul unor fâșii între extremitățile de vest și de est ale provinciei (Dăbâca, Cluj și Turda) se poate observa o delimitare spațială a competențelor: unul dintre cei doi juzi nobiliari era ales întotdeauna cu responsabilități pentru teritoriul districtual „superior”, iar celălalt pentru cel „inferior”, potrivit unor asocieri cu expresii uzuale în epoca premodernă. În aceste trei comitate, sarcinile juzilor erau împărțite astfel încât judele nobiliar se ocupa întotdeauna de procedurile juridice ale părții de comitat din care provenea, în mod cert deoarece avea o cunoaștere optimă a realităților în care își desfășura activitatea. În celelalte comitate mai compacte din punct de vedere geografic, Solnocul Interior, aflat la nord, ori Alba, Hunedoara și Târnava, la sud, nu se poate proba că alegerea juzilor s-ar fi petrecut în conformitate cu delimitările districtuale remarcate ulterior. Prin urmare, nu poate fi urmărită nici împărțirea sarcinilor juzilor nobiliari în funcție de locul de obârșie a acestora³².

Locuitorii orașelor regale libere și a posesiunile acestora aflate pe teritoriu comitatens nu erau subiecți ai jurisdicției comitatului. Localitățile cu statut de târg (*oppidum*) aflate în proprietatea regelui (precum Dej sau Sic),

²⁸ *Magyarország archontológiája, 1458-1526*, II, p. 404.

²⁹ Iosif [József] Pataki, *Domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea. Studiu și documente* (=Biblioteca Istorică, XXXIX), București, 1973, pp. XIX-XXII; A. W. Kovács, „Administrația comitatului Hunedoara în Evul Mediu”, *Sargetia*, XXXV-XXXVI (2007-2008) [2009], pp. 203-240.

³⁰ N. C. Tóth, „Lehetőségek és feladatok a középkori járások kutatásában”, *Századok*, CXLI (2007), 2, pp. 391-470.

³¹ Dáné, „The Comitatus”, p. 45.

³² A. W. Kovács, „Szolgabírák és járások a középkori Erdélyben”, *Erdélyi Múzeum*, LXXII (2010), 3-4, pp. 33-42.

erau, de asemenea, exceptate de la obligația de a se prezenta în fața scaunului de judecată a comitatului. Pricinile dintre nobili și așezările cu profil urban trebuiau dezbătute în fața judeului orășenesc (cazul Dejului de pildă). Abatele Conventului benedictin din Cluj-Mănăstur și episcopul Transilvaniei, cu scaunul la Alba Iulia, se pronunțau în cazul propriilor iobagi doar în spețe minore. Nobilii care beneficiau de „dreptul paloșului”³³ erau îndreptățiți să se pronunțe în circumstanțe penale și să-i judece pe răufăcătorii capturați pe domeniul stăpânit (adică, nu doar pe proprii iobagi), fiind astfel scoși din aria de competență a scaunului comitatens de judecată³⁴.

Nici sașii nu puteau fi convocați la tribunalul comitatens, nici măcar în cazul unui proces împotriva unui nobil din comitat³⁵. Posesiunile orașelor și scaunelor săsești localizate în cuprinsul comitatelor, așa-numitele „proprietăți nobiliare”, erau, de asemenea, scoase de sub jurisdicția scaunului de judecată asociat autorității comitelui. Pe seama acestor stăpâniri nu se

³³ Familiile nobiliare din Transilvania cărora li s-a acordat dreptul paloșului în Evul Mediu sunt – în ordine cronologică – următoarele: **Wass de Țaga**, la 1363 (MNL-OL, DF 252712; editat în DRH, C, XII. 1361-1365, editori Șt. Pascu, A. Răduțiu, V. Pervain, S. Belu, I. Dani, Marionela Wolf, București, 1985, nr. 178, pp. 158-159), **Torockói**, la 1366 și 1373 (DF 257868; editat în DRH, C, XIII. 1366-1370, editori I. Dani, K. Gündisch, V. Pervain, A. Răduțiu, Adrian <Andrei> Rusu, Susana Andea, București, 1994., nr. 53, pp. 83-84; DF 257870; editat în DRH, C, XIV, pp. 410-411), **Erdélyi din Șintereag**, la 1414 (DL 73945; editat în *Teleki oklevéltár*, I. 1206-1437, Budapest, 1895, nr. 306, pp. 403-404), **Zsuki (Suky)**, la 1418 și 1447 (DF 255157; regestat în *ZsOkl.*, VI. 1417-1418, editori E. Mályusz, I. Borsa, Budapest, 1999, nr. 1693, pp. 446-447; DF 255158), **Vessződi, Bolyai** și **Hidegvízi**, la 1447 (DL 67245, editat în *Urkundenbuch*, V. 1438-1457, editor G. Gündisch, Bukarest, 1975, nr. 2608, pp. 216-217), **Majlád Szunyogszegi** (Mailat de Țințari/Dumbrăvița <Bârsei>) la 1516 (DL 31163; editat în Béla Majláth, „Oklevelek Maylád István történetéhez” (I), *Történelmi Tár*, XIV (1891), 4, pp. 621-638, la nr. 10, p. 632), probabil familia **Cseh din Mihalt** (1401: DL 73844; editat în *Teleki oklevéltár*, I, nr. 219, pp. 281-282), familia **Bogáti** (1448: DL 74107; editat în *Teleki oklevéltár*, II, nr. 30, pp. 33-34) și familia **Szobi** (1466: DF 255275). Documentul prin care familiei **Vizaknai** (de Ocna Sibiului) i s-a acordat dreptul paloșului în 1455, este fals (DL 30831; regest în *Urkundenbuch*, V, Lista documentelor false, nr. 4, pp. 596-597; cf. Zsigmond Jakó, „Vizakna hamisított okleveleiről”, în *In honorem Gernot Nussbächer*, editori Daniel Nazare, Ruxandra Nazare, Bogdan Florin Popovici, Brașov, 2004, pp. 193-194).

³⁴ Termenul *ius gladii* nu era folosit în actele medievale din Ungaria. Statutul exemptat (scos de sub autoritatea de judecată a comitatului) era exprimat prin noțiunea „comitat liber” (I. Tringli, „Pallosjog”, în *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon. Középkor és kora újkor*, editor Péter Kőszeghy, IX, Budapest, 2009, p. 14; Engel, *The Realm of St. Stephen*, p. 180).

³⁵ 1508 (MNL-OL, DF 292134).

plăteau impozitele datorate de iobagii care trăiau pe posesiunile nobililor, ba mai mult, ele erau scutite și de obligațiile (taxele) militare. În acest context trebuie făcută următoarea precizare: cele mai multe porunci regale și voievodale nu au fost emise în legătură cu scoaterea de sub jurisdicția scaunului de judecată comitatens, ci cu privire la scutirea de la achitarea obligatorie a plății impozitelor regale, o plată colectată în comitate. Aceste porunci reprezintă însă un indiciu limpede al imunităților jurisdicționale în raport cu scaunul de judecată instituit la nivel de comitat. Aceste posesiuni exempte ale celor Șapte și Două Scaune săsești (având drept centru orașul Sibiu) sunt: (1.) Mănăstirea Igriș³⁶, anumite posesiuni ale prepoziturii din Sibiu³⁷; părțile de posesiuni confiscate de la Nicolae Salgói³⁸; posesiunile abației de la Cârța³⁹; (2.) Petiș și Răvășel⁴⁰; (3.) Tălmaciu; (4.) Rucăr⁴¹; (5.) Făgăraș și Amnaș⁴². Jurisdicția comitatului nu se întindea nici asupra domeniilor comitatense ale orașelor regale: Feleacul (în Comitatul Cluj; posesiune a orașului regal Cluj din 1367), Districtul Rodna cu târgul Rodna (posesiuni ale orașului Bistrița de prin 1474-1475), Vulcan (în Comitatul Alba; posesiunea orașului Sighișoara din anul 1478), Păucea (posesiune a orașului Mediaș). Stăpânirile orașului Brașov⁴³, spre deosebire de cele ale altor orașe săsești, nu erau localizate în comitate, chiar dacă satele aparținând domeniilor Bran și Hălchiu făcuseră parte la un moment dat din en-

³⁶ Cenade, Țapu, Mănărade, Soroștin (Comitatul Alba), începând din 1417.

³⁷ Târnava/Proștea și Târnăvioara/Proștea Mică (Comitatul Târnava); Ruși (Comitatul Alba), începând din 1424.

³⁸ Bălcaci și Jidvei (Comitatul Târnava), tot din 1424.

³⁹ Apoș, Feldioara, Glâmboc, Cârțișoara, Criț, Cisnădioara, Colun, Meșendorf, Cloașterf. În 1264, Ștefan regele tânăr al Ungariei (1262–1270), i-a scutit pe locuitorii de pe domeniul Mănăstirii cisterciene de la Cârța de obligația de a oferi găzduire (*descensus*) voievodului Transilvaniei, îngăduindu-le să plătească impozitele conform privilegiilor locuitorilor din Sibiu și împreună cu aceștia. În 1322, regele Carol I Robert a extins privilegiul Sibiului și asupra Cârței (și asupra posesiunilor acesteia).

⁴⁰ Din Comitatul Alba. Zălogită în 1460 lui Petru Veresmarti, jude regal al Sibiului, apoi lăsată moștenire de soția acestuia celor Șapte Scaune săsești (înainte de 1486).

⁴¹ Tălmaciu și jumătate din Rucăr (comitatul Alba) au intrat în proprietatea celor Șapte Scaune săsești în 1453.

⁴² Districtul Făgăraș (care a fost socotit ocazional ca făcând parte din comitatul Alba) și Amnaș au fost donate de regele Matia celor Șapte Scaune săsești (1469, 1472).

⁴³ Tohanu Vechi, Zărnești (din 1409, în mai multe etape, posesiunile parohiei „Fecioara Maria” din Brașov), Satu Nou (din 1462), Șercaia, Părău (din 1471), Purcăreni, Zizin, Tărlungeni, Satu Lung, Cernatu, Turcheș, Baci, Crizbav, Apața; domeniul Bran (din 1498).

clavele comitatului Alba, aflate între Ținutul Bârsei și Făgăraș, respectiv între Ținutul Bârsei și scaunele secuiești⁴⁴.

Cea mai importantă sarcină a comitatului medieval era acela de a convoca scaunul de judecată (*sedes iudiciaria*, de multe ori denumit scurt prin termenul *sedria*). Acesta era un for judecătoresc al nobilimii. Cele mai importante decizii cu privire la întregul comitat erau luate tot la scaunul de judecată al comitatului, iar, la începutul secolului al XVI-lea, în Ungaria, asemenea adunări mai importante (precum cele în cadrul cărora erau aleși juzii nobiliari) au început să fie numite „congregații comitatense”⁴⁵. Cercetarea istorică a concluzionat că acest proces a fost un semn al formării comitatului ca o exprimare a autonomiei locale. Prima adunare de acest fel, numită *congregatio*, a fost organizată în Comitatul Hunedoara în 1528, la locul obișnuit al scaunului comitatens de judecată, dar documentul a fost emis nu în numele comitelui și a celor doi juzi nobiliari, ci în numele obștii nobililor din comitat. Cu acest prilej s-a încercat îndepărtarea castelanului din Hunedoara din funcția deținută, iar nobilii comitatului au protestat cu privire la un turn construit de voievod la Vulcani, în Hațeg, precum și referitor la alte abuzuri ale înaltului demnitar⁴⁶.

În procese referitoare la stăpâniri funciare și (începând cu secolul XV-lea) în pricinile care implicau sume mai mari de 100 de florini, comitatul nu avea nici o competență⁴⁷. Nobilul nemulțumit de sentința pronunțată la nivel de comitat putea solicita mutarea procesului la tribunalul octaval al vicevoievodului, convocat la Sântimbru (relocat între 1430 și 1440 la Turda) sau, în ultima treime a secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea, la scaunul octaval de judecată ținut în numele voievodului. Instanțele (vice)voievodale erau cele care se puteau pronunța în procese privind fapte cu implicații penale comise de către nobilili. La începutul secolului al XVI-lea, potrivit *Tripartitum*-ului lui Ștefan Verbőci, doar procesele cu implicații pecuniare care depășeau valoarea de trei florini puteau fi strămutate prin apel de la nivel de comitat la instanțele superioare; în cazul

⁴⁴ A. W. Kovács, „The Participation of the Medieval Transylvanian Counties in Tax Collection”, *Hungarian Historical Review*, VII (2018), 4, pp. 672-693.

⁴⁵ Tringli, „Megyék”, p. 514.

⁴⁶ Pataki, *Domeniul Hunedoara*, pp. 201-202.

⁴⁷ Imre Hajnik, *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyesházi királyok alatt*, Budapest, 1899, p. 83; Tringli, „Le contee”, pp. 165-166; Idem, „Megyék”, p. 502.

Transilvaniei, la tribunalul (vice)voievodal⁴⁸. Hotărârea stărilor Transilvaniei, reunite la Turda în 1540, prevedea ca procesele nobililor care depășeau prin implicații valoarea de 12 florini trebuiau relocate „[...] la Dietă, adică, la adunarea nobililor [...]”, pentru „[...] o supraveghere și o dezbatere mai aprofundată [...]”⁴⁹. De la scaunul voievodal de judecată cazurile puteau fi mai apoi remise prin apel curții regale. Făceau excepție cazuri speciale de vătămare vădită a integrității fizice a nobililor și a proprietăților acestora, circumstanțe în care – potrivit decretelor regelui Vladislav al II-lea – voievodul era cel dator să pronunțe sentința⁵⁰.

Scaunul comitatens de judecată nu a avut alte particularități locale în afară de cele amintite mai sus. În Transilvania era aplicat același drept cunctuar valabil în cuprinsul Regatului Ungariei. Chemarea la judecată cu sigiliu, procedeu existent în anumite comitate din Ungaria, nu pare să fi pătruns în practica din Transilvania. Judele nobiliar (sau „reprezentantul comitatului”) chemau în judecată și efectuau anchete fără martorul vreunui loc de adevărire. Duelul ca formă de probă în instanța comitatensă este menționat doar în mod excepțional, unicul exemplu parvenindu-ne din anul 1450⁵¹. Hotărârea stărilor transilvane din 1540 a conservat unele detalii minore din sfera procedurală angajată la nivel de comitat, aspecte care nu sunt cunoscute din alte surse.

Comitatele transilvănene, la fel ca în alte părți ale regatului, efectuau cercetări sau executau ordinele superiorilor. În perioada tratată aici, comitatele erau supus exclusiv voievodului. Doar în mod excepțional, în condiții speciale, precum demiterea voievodului Bartolomeu Drágfi (1493-1498)⁵², deci, într-un moment în care funcția de voievod era vacantă, Petru Geréb din Vingard, judele curții regale (1494-1500) este cel care solicită Comitatului Cluj efectuarea unei cercetări (1498)⁵³. Cazul este unic în perioada tra-

⁴⁸ Werbőczy István *Hármaskönyve* (=Corpus Iuris Hungarici. Magyar Törvénytar 1000-1895), editori Sándor Kolosvári, Kelemen Óvári, Dezső Márkus, Budapest, 1897 (*Tripartitum*), p. 382 [III.4.13.] (cf. Hajnik, *Bíróvági szervezet*, p. 122, nota 15).

⁴⁹ MOE, II, p. 166.

⁵⁰ MOE, II, pp. 167-168; Hajnik, *Bíróvági szervezet*, p. 124.

⁵¹ MNL-OL, DL 29802.

⁵² T. Neumann, „Drágfi Bertalan politikai szerepe II. Ulászló király idején”, în *A Szilágy-ság és a Wesselényi család (14-17. század)* (=Erdélyi Tudományos Füzetek, CCLXXVII), editori Géza Hegyi, A. W. Kovács, Kolozsvár, 2012, pp. 213-235, la p. 234

⁵³ MNL-OL, DL 27089.

tată, deoarece judele curții regale nu avea nici o autoritate uzuală în Transilvania.

Majoritatea poruncilor adresate comitatului sunt așa-numitele anchete simple. Cu toate că regele putea să se adreseze direct magistratului comitatens, acest fapt s-a înregistrat foarte rar⁵⁴, suveranul lăsând de obicei pe seama voievodului administrarea provinciei. De pe la mijlocul secolului al XV-lea, comitatele aveau, de asemenea, datoria de a-i recupera și a-i returna pe acei iobagi⁵⁵ care se mutaseră, fără permisiunea stăpânilor, de pe o posesiune nobiliară pe alta⁵⁶. Anterior (trebuie precizat acest aspect), autoritățile de comitat doar înregistrau protestele nobililor în astfel de situații⁵⁷, fără să intervină în mod independent, ci doar la ordinul voievodului (sau, mai rar, la cel al regelui). Din des-evocatul decret din 1540 emis de stările Transilvaniei, aflăm că reprezentantul („omul”) comitatului nu avea dreptul legal de a prinde un iobag fugit și de a-l returna stăpânului acestuia, o asemenea procedură fiind datoria exclusivă a juzilor nobiliari⁵⁸.

Mărturii dintre cele mai diverse puteau fi expuse în fața magistratului comitatens pentru a fi consemnate într-un document, asemeni celor înfățișate locurilor de autentificare. Documentele comitatense de acest fel sunt denumite într-un mod similar înscrisurilor cu același subiect redactate de către amintitele foruri juridice. Spre deosebire de acestea din urmă, comi-

⁵⁴ 1397 (MNL-OL, DL 28767; regestat în ZsOkl., I. 1387-1399, editor E. Mályusz, Budapest, 1951, nr. 5116, p. 567), 1453 (DL 26890), 1523 (31042).

⁵⁵ 1447 (MNL-OL, DL 62837; editat în István Katona, *Historia critica regum Hungariae stirpis mixtae*, VI [XIII]. 1440-1457, Pest, 1790, [nr. 838], pp. 537-539), 1465 (DL 62883, 62885, DF 260964), 1482 (DF 255042), 1483 (DL 62916), 1486 (DL 62924), 1487 (DF 261058), 1496 (DF 245425), 1497 (DF 244161), 1501 (DF 245565).

⁵⁶ Dreptul iobagilor de a se muta a fost stipulat de nenumărate ori prin decrete regale (vezi László Szabolcs Gulyás, „*Lex és consuetudo: a magyarországi jobbágyköltözés középkori szabályrendszere*”, *Történelmi Szemle*, LX (2018), 3, pp. 373-396; pentru documentul emis la Cluj de regele Sigismund, prin care reglementa dreptul de strămutare a iobagilor din Transilvania, vezi MNL-OL, DL 30742; editat în ZsOkl., I, nr. 2003, pp. 219-220).

⁵⁷ 1405 (MNL-OL, DL 62766; regestat în ZsOkl., II-1, nr. 3680, p. 439), 1414 (DL 73944; editat în *Teleki oklevéltár*, I, nr. 305, pp. 402-403), 1429 (DL 28198). Anchete ale magistratului comitatens în cazul unor iobagi fugiți: 1450 (Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca, Colecția Manuscrise, Mss. sertar 178/9), 1465 (DL 62885), 1471 (DF 261014).

⁵⁸ MOE, II, p. 162.

tatele nu dispuneau de „sigiliu autentic” (care beneficia de autoritate publică general recunoscută)⁵⁹, prin urmare, nu puteau submina rolul celor două locuri de adevărire din Transilvania (Capitulul Bisericii transilvane din Alba Iulia și Conventul benedictin din Cluj-Mănăstur).

Comitatele transilvănene începu să emită documente imediat după anul 1300, odată cu apariția magistratului comitatens: Dăbâca (1305/1331), Cluj (1312), Alba (1320), Solnocul Interior (1325), Târnava (1331), Hunedoara (1333), Turda (1335)⁶⁰. Cea mai timpurie mențiune a unui notar comitatens în Transilvania datează însă abia din 1423⁶¹. Din punct de vedere social, notarii de comitat puteau fi reprezentanți ai micii nobilimi (asemeni juzilor nobililor), dar și din afara păturii micilor proprietari de pământ. Uneori, una și aceeași persoană îndeplinea atribuții specifice slujbei de notar în două comitate învecinate⁶². În afară de faptul că documentele erau emise în numele comitelui (sau a vicecomitelui) și a celor doi juzi nobiliari (prin urmare, toate personajele fiind evocate nominal), documentele redactate de comitatele transilvănene urmau practica uzuală din restul Ungariei.

⁵⁹ Zs. Jakó, „Sigilografia cu referire la Transilvania (până la sfârșitul sec. al XV-lea”, în DIR, *Introducere*, II, [București], 1956, pp. 561-634, la pp. 564-546.

⁶⁰ În ordine cronologică: 1305 (MNL-OL, DF 253635; regist în *Codex diplomaticus Transylvaniae. Erdélyi okmánytár* (=A Magyar Országos Levéltár Kiadványai, II, 40), II. 1301-1339, editor Zs. Jakó, Budapest, 2004 (EOkm.), nr. 47, p. 49; document păstrat doar sub forma unei mențiuni rezumative), 1312 (DL 30598; registat în EOkm., II, nr. 198-1, pp. 97-98), 1320 (DL 36540; editat în *Urkundenbuch*, I. 1198-1341, editori Franz Zimmermann, Carl Werner, Hermannstadt, 1892, nr. 370, p. 343), 1325 (DL 62683; registat în EOkm., II, nr. 532, p. 200), 1331 (DL 73649; editat în *Urkundenbuch*, I, nr. 493, p. 449; DF 252737; editat în DIR, C, *Veacul XIV*, III. 1331-1340 [București], 1954, Anexă, nr. 26, p. 565), 1333 (DL 30626; editat în Ferencz Solyom-Fekete, „Egy ős magyar telep Hunyadmegyében”, *Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyve*, V (1889), pp. 81-83), 1335 (DL 96182; registat în *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 1301-1387*, XIX. 1335, editori Gyula Kristó, Ferenc Makk, Budapest – Szeged, 2004, nr. 516, p. 232).

⁶¹ MNL-OL, DL 74002 (registat în ZsOkl., X. 1423, editor N. C. Tóth, Budapest, 2007, nr. 1524, pp. 586-587); N. C. Tóth, *Szabolcs*, p. 72.

⁶² În ordine cronologică: (1.) Anton, la 1438, pentru Comitatele Alba și Târnava (MNL-OL, DL 27648), (2.) Ioan, la 1511, pentru Comitatul Cluj (DF 255230) și, la 1512, pentru Comitatul Dăbâca (DL 74340), (3.) magistrul Fabián Devecseri, la 1520-1525, pentru Comitatul Dăbâca (DL 65482, DF 255400, 255386, 261121; documentele din ianuarie-februarie 1525 au fost regestate în *Wass levéltár*, nr. 643, 645, pp. 413-414), și, la 1520, pentru Comitatul Solnocul Interior (DF 261121).

Cei doi juzi nobiliari puteau emite documentele și în absența comitelui, dar nu erau îndreptățiți să țină scaune de judecată fără acesta din urmă, așa cum nici comitele nu avea dreptul de a constitui un scaun de judecată fără prezența juzilor⁶³. În cazul în care existau simultan doi sau mai mulți comiți în fruntea aceluiași comitat, prezența unuia dintre ei era suficientă pentru desfășurarea unei ședințe de judecată, deși protocolul inițial al documentelor îi enumera pe toți comiții aflați în funcție la data emiterii. Astfel de documente erau autentificate doar cu trei sigilii: al unuia dintre comiți și a celor doi juzi nobiliari. Comitatul emitea înscrisuri și în numele obștii nobililor (*universitas nobilium*) cu privire la problemele generale ale întregului comitat. În Transilvania, cel mai vechi document de acest fel datează din 1467 (strămutarea unui proces în apel către voievod)⁶⁴, însă următoarea situație similară este cunoscută abia din anul 1497⁶⁵. Numărul textelor documentare care răspund unei astfel de tematici crește treptat după debutul secolului al XVI-lea⁶⁶. În acest context, trebuie reținut că fenomenul apariției și răspândirii documentelor emise în numele obștii nobilimii a fost interpretat drept un semn al transformării comitatului dintr-un organ executiv al voinței regale (voievodale) într-un resort de autogovernare locală a nobilimii⁶⁷.

Indicii suplimentare ale cristalizării „autonomiei comitatense” sunt sugerate și de utilizarea unui sigiliu, respectiv a unui protocol (registru) al comitatului. Literatura de specialitate susținea că, în Comitatul Hunedoara, s-ar fi folosit un sigiliu circular cu inscripția *COMITATUS HUNIAD[IENSIS] AN[NO] 1490*⁶⁸. Modelul amprenteii sigilare este cunoscut doar dintr-o reproducere (un desen) din secolul al XIX-lea, fără să existe însă vreo dovadă explicită a utilizării. Documentele emise în acest comitat, până la jumătatea secolului al XVI-lea și, potrivit unor surse sporadice, chiar până la sfârșitul secolului respectiv, erau întărite de către cei doi juzi nobiliari și de către comite, asemeni situației din celelalte comitate. Comitatul Hunedoara-

⁶³ Tringli, „Megyék”, p. 511.

⁶⁴ MNL-OL, DF 260998 (editat în *Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonczy Bánffy család történetéhez*, II. 1458-1526, editor Béla Iványi, Budapest, 1928, nr. 75, pp. 90-91).

⁶⁵ MNL-OL, DF 244161.

⁶⁶ Pentru enumerarea documentelor emise în numele întregii obști nobiliare: *Magyarország archontológiája, 1458-1526*, II, pp. 391, 400, 410, 417.

⁶⁷ Tringli, „Megyék”, pp. 511, 514.

⁶⁸ Din istoriografia mai veche amintim doar studiul lui Jakó, „Sigilografia”, pp. 608-609.

ra a folosit într-adevăr sigiliul menționat mai sus în veacul al XVII-lea, dar circumstanțele apariției acestuia sunt necunoscute. Un document al Comitatului Turda din 1494 (referitor la o zălogire), păstrat exclusiv prin intermediul unei copii moderne, afirmă că un înscris oficial redat rezumativ ar fi fost reprodus pe baza însemnării textului în protocolul comitatens al Comitatului Turda⁶⁹. Cu toate acestea, pe baza datelor contemporane privind istoria moșiei avute în vedere, existența zălogirii evocate este mai mult decât improbabilă. Dovezile de care dispunem indică faptul că utilizarea regulată a protocoalelor judiciare de către magistratul comitatelor transilvane a început doar mult mai târziu, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea⁷⁰.

Documentele emise de către scaunele de judecată instituite pe lângă comitate în Transilvania medievală menționează sporadic un reprezentant propriu (*homo noster*) care, în cursul procedurilor judiciare, era trimis de către comitat pentru a efectua unele anchete în numele magistratului. Acest reprezentant era martorul care certifica îndeplinirea unor înțelegeri între părțile aflate în proces, asculta cereri de despăgubiri și depuneri de jurământ sau asista la desemnări de împuterniciți. De asemenea, el putea cita pârâții în instanță în numele reclamanților. La fel, îl însoțea pe judele nobiliar atunci când acesta din urmă era însărcinat de scaunul de judecată să efectueze anchete sau audieri de martori. În astfel de situații, reprezentantul comitatului apare într-un rol foarte asemănător cu cel al martorului trimis de locurile de adevărire. Acest reprezentant al comitatului nu era un membru permanent al magistratului comitatului (un rol permanent le revenea doar comiților și celor doi juzi nobiliari). În conformitate cu hotărârea de la Turda adoptată în anul 1540 de stările Transilvaniei, reprezentantul comitatului era ales de către pârâș (și nu de către judele nobiliar) pentru a investiga cazurile minore. El avea datoria de a îndeplini o însărcinare fie atunci când juzii nobiliari erau fie prea ocupați pentru a o face personal, fie în situația în care distanța dintre reședința juzilor nobiliari și locul anchetei era prea mare⁷¹.

⁶⁹ MNL-OL, DL 36638, DF 257561.

⁷⁰ Cu privire la ipotetica existență a unui sigiliu și protocol comitatens, vezi A. W. Kovács, „Vármegyei jegyzőkönyv és vármegyei pecsét a középkori Erdélyben?”, *Certamen*, III (2017), pp. 271-285 (în anexă este publicat documentul din 1494, mai sus-menționat).

⁷¹ Idem, „Megyei emberek a középkori Erdélyben”, *Erdélyi Múzeum*, LXXX (2018), 1, pp. 30-39.

Comitatele aveau dreptul de a emite statute sau reglementări locale, valabile însă într-un areal restrâns⁷². O singură reglementare de acest gen este cunoscută în Transilvania: cea din Comitatul Solnocul Interior, formulată în anul 1482 drept sentință într-un proces. Atunci magistratul comitatens întrunit la scaunul de judecată de la *Zenthgeyrg*, a decis că aceia care veneau de dincoace de Someșul Mare și se îndreptau spre târgurile Mintiu Gherlii și Buza, sau înspre alte târguri, nu erau datori să achite vama castelanilor din Ciceu, însă cei care veneau de dincolo de Someșul Mare, și evitau vama din Reteag, erau buni de plată pe întreg parcursul drumului străbătut⁷³.

Comitatele ca organe executive ale puterii centrale

Comitatele erau în același timp și organe executive al puterii centrale: comunicau public poruncile voievodului (sau ale vicevoievodului) și le puneau în aplicare, participau la menținerea ordinii, la colectarea impozitelor regale și la recrutarea trupelor comitatense.

Cu prilejul scaunelor de judecată, comitatul făcea cunoscute măsurile adoptate la adunările provinciale ale Transilvaniei, cele privind campaniile militare sau poruncile voievodului. În anul 1400, vicevoievodul Ioan de *Swerch* (1396-1401) a poruncit Comitatului Cluj să facă publică vestea privind venirea regelui și a voievodului în provincie⁷⁴; la 1499, voievodul Petru de Szentgyörgy și Bazin (1498-1510) a poruncit Comitatului Dăbâca să comunice tuturor decizia sa privind interzicerea exportului unor bunuri⁷⁵; cu ocazia ținerii scaunului de judecată, în 1526, voievodul Ioan Szapolyai (1510-1526) a mandatat Comitatul Alba să facă publice măsurile luate la

⁷² Tringli, „Le contee”, pp. 167, 170-171. Exemplul citat aici este din Comitatul Sătmar, din 1364 (MNL-OL, DL 96392; regestat în *Szatmár megye hatóságának oklevelei. Documentele autorității comitatense din Sătmar. Documents of the Authorities of Szatmár County (1284-1524)* (=A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Kiadványai, LXV), editori Ferenc Piti, N. C. Tóth, T. Neumann, Nyíregyháza, 2010, nr. 181, p. 90). Cf. *Tripartitum*, p. 379 [III.2.5.].

⁷³ MNL-OL, DL 62914. *Zenthgeyrg* (Vízszentgyörgy) este o localitate dispărută, de lângă Bunești/Seplac.

⁷⁴ MNL-OL, DL 73830 (editat în *Teleki oklevéltár*, I, nr. 207, p. 272).

⁷⁵ MNL-OL, DL 99202 (editat în *Codex diplomaticus comitum Károlyi de Nagy-Károly. A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára*, III. 1491-1600, editor Kálmán Géresi, Budapest, 1885, nr. 26, pp. 40-41). Szentgyörgy și Bazin, azi Svätý Jur și Pezinok, în Slovacia.

Dietă privind începerea campaniei militare⁷⁶. Tot în sarcina comiților era și depistarea și pedepsirea hoților, tâlharilor, falsificatorilor de bani și a altor răufăcători⁷⁷; iar, în 1514, tot ei trebuiau să-i prindă pe instigatorii la răscoală⁷⁸.

De asemenea, comitatele aveau sarcina de a colecta impozitele de stat (regale). Impozitul direct al iobagilor, numit „profitul vistieriei” (*lucrum camerae, kamarahaszna*), a fost colectat începând cu 1336⁷⁹ și în Transilvania împreună cu alte impozite locale; cu toate acestea, în 1366, regele Ludovic I i-a scutit pe transilvăneni de plata acestor dări⁸⁰. Până în prezent, dispunem doar de date din secolul al XV-lea privind colectarea din comitatele transilvănene a unei taxe destinate întreținerii delegaților trimiși de nobilii transilvăneni la curtea regală: așa-numiții „bani de curte/bani ai curtenilor” (*pecunia udvarnicalis, denarius udvarnicalis, udvarnokpénz*). O taxă extraordinară pentru recrutarea unor oameni de arme bine echipați este documentată în Transilvania pentru anii 1464 și 1465⁸¹. În același context, este bine-cunoscut episodul din 1467, când regele Matia a introdus – în locul „profitului vistieriei” – „darea către fiscul regal” (*tributum fisci regalis*). Încercarea de colectare a noului impozit în Transilvania a stârnit nemulțumiri și a condus la izbucnirea unei revolte în provincie. Însă după repri-marea rapidă a acesteia, doar impozitul de un florin a fost adunat în mod sistematic. Colectarea impozitelor comitatelor era supravegheată de voievod (și de către vicevoievod), iar banii rezultați erau trimiși tezaurarului regal. Colectorii de impozite nu erau neapărat nobili locali, iar comitatul doar sprijinea procesul de adunare. Orașele privilegiate (Cluj, Bistrița,

⁷⁶ MNL-OL, DL 63046 (editat în *A Szapolyai család oklevéltára. Documenta Szapolyaiana*, I. *Levelek és oklevelek. Epistulae et litterae (1458-1526)*, editor T. Neumann, Budapest, 2012, nr. 612, pp. 513-514).

⁷⁷ MNL-OL, DL 37719.

⁷⁸ MNL-OL, DF 247578 (editat în *Szapolyai oklevéltár*, I, nr. 392, pp. 346-347).

⁷⁹ MNL-OL, DF 248141 (editat în *Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns. 1301-1457 (=A Magyar Országos Levéltár Kiadványai, II, 11)*, editori Ferenc Döry, György Bónis, Vera Bácskai, Budapest, 1976, pp. 90-94).

⁸⁰ MNL-OL, DL 31104 (editat în DRH, C, XIII, nr. 92, p. 160).

⁸¹ István Kádas, „Administration and War Finance: Extraordinary Taxes in Hungary at the Beginning of the Reign of King Matthias (1458-1466)”, *Hungarian Historical Review*, XI (2022), 3, pp. 591-621, la p. 611; Idem, „Amikor megváltás az adó: katonaság-megváltás és rendkívüli adó Hunyadi Mátyás uralma elején (1458-1466)”, *Történelmi Szemle*, LXIV (2022), 3, pp. 383-402, la pp. 396, 398.

Braşov), cele Şapte şi Două Scaune săseşti, dar şi posesiunile deţinute de oraşe în comitate, dar asimilate acestora din punct de vedere juridic, nu erau supuse jurisdicţiei comitatense şi nu plăteau impozitele regale colectate în comitatele nobiliare (de la iobagii nobililor). Sursele legate de colectarea impozitelor nu menţionează dacă comitatele erau sau nu împărţite în subunităţi teritoriale, cunoscute (după cum aminteam deja) în epoca premodernă sub denumirea de districte, şi prin urmare nu ne este cunoscut, în ce măsură o prezumtivă organizare teritorială de acest fel juca vreun rol în colectarea impozitelor⁸².

Stăpânirile funciare deţinute de către oraşele săseşti şi asimilate privilegiilor lor, localizate însă în teritoriul comitatelor, aveau un statut exemptat, fiind scoase de sub jurisdicţia acestora nu doar în materie de judecată şi obligaţii fiscale, ci şi în ceea ce priveşte îndatoririle militare. Locuitorii acelor posesiuni trebuiau să se alăture forţelor armate ale celor Şapte Scaune săseşti şi nu trupelor ridicate de comitate, având aceleaşi obligaţii militare precum „oaspeţii” privilegiaţi. În mod similar, saşii care aveau moşii în comitate, puteau fi la rândul lor scutiţi de îndatoriri ostăşeşti prin privilegii regale. În 1521, greavul Petru Tabiási din Aţel, stăpân şi al unor proprietăţi transilvane de tip nobiliar, fapt care îl obliga să presteze serviciu militar alături de nobili (*teneretur inter nobiles exercituare*), a beneficiat de un privilegiu din partea regelui Ludovic al II-lea, fiind dator să slujească doar în rândul saşilor, potrivit cutumei lor. Documentul evidenţiază un aspect greu de contestat, şi anume că, pe durata desfăşurării expediţiilor, nimeni nu putea fi simultan în două locuri ([...] *tempore expeditionum dupplici in loco hoc est inter nobiles et Saxones personaliter exercituare nequit* [...])⁸³.

Structura militară constituită în Transilvania atât în epoca angevină, cât şi ulterior, până la sfârşitul Evului Mediu, se întemeia pe sistemul demnitarilor numiţi de către rege, cărora li se atribuiau şi sarcini războinice. Voievodul era conducătorul militar al trupelor nobilimii din comitatele aflate sub jurisdicţia sa. Nu există nici o dovadă că decretul regelui Sigismund, potrivit căruia nobilii trebuiau să pună la dispoziţie pe propria cheltuială un arcaş la fiecare douăzeci de iobagi⁸⁴, a fost aplicat în Transilva-

⁸² A. W. Kovács, „Tax Collection”, *passim*.

⁸³ MNL-OL, DL 31164.

⁸⁴ Cu privire la acest decret: T. Pálosfalvi, *From Nicopolis to Mohács: A History of Ottoman-Hungarian Warfare. 1389-1526 (=The Ottoman Empire and its Heritage, LXIII)*, Leiden – Boston, 2018, p. 22.

nia, deoarece atât nobilimea locală, cât și iobagii transilvăneni participau oricum la apărarea regatului într-o proporție mult mai mare prin comparație cu supușii din celelalte părți ale regatului. În Bălcaciu și Jidvei, două dintre posesiunile orașului Sibiu situate pe teritoriul Comitatului Târnava, pentru anul 1434 autoritățile comitatului menționat au încercat să adune doar așa-numiții „banii ai curtenilor”⁸⁵. La acea dată, prin urmare, comitatele nu percepeau taxe destinate banderilor voievodului, impunerea unui astfel de impozit survenind mai târziu, începând cu domnia regelui Matia, când strângătorii de dări încercau să colecteze astfel de impuneri fiscale și de pe posesiunile comitatense ale orașelor săsești.

Aparatul de război al comitatului era condus de voievod, după cum o dovedesc, pe de o parte, poruncile regale remise celui mai înalt demnitar din Transilvania, și, pe de altă parte, ordinele voievodului trasate vicevoievozilor săi și comitatelor transilvane. Un statut aparte îl aveau cei mai înstăriți nobili transilvăneni, care aveau posibilitatea de se alătura demnitarilor laici ai regatului (prin urmare, nu neapărat voievodului), în calitate de familiari ai acestora.

Autoritatea comitatensă supraveghea felul în care nobilii dădeau curs mandatelor de chemare la război, un fapt subliniat de scutirile acordate de instituția voievodală (uneori prin „vocea” vicevoievodului) și ordinele adresate comitatelor (1471, 1480, 1487, 1512, 1519)⁸⁶. Potrivit puținelor izvoare documentare explicite, contingentele puse la dispoziție de comitate au fost utilizate în teritoriile limitrofe Transilvaniei, fie împotriva turcilor, fie în sudul Ungariei ori în Țara Românească⁸⁷.

⁸⁵ MNL-OL, DF 244749 (editat în *Urkundenbuch*, IV. 1416-1437, editor G. Gündisch, Hermannstadt, 1937, nr. 2201, p. 528).

⁸⁶ 1471 (MNL-OL, DL 62895), 1480 (*Székely oklevéltár*, [VIII.] 1219-1776, editor S. Barabás, Budapest, 1934, nr. 88, pp. 146-147), 1487 (DL 62927), 1512 (DF 255177), 1519 (DL 63022).

⁸⁷ 1480 (*Székely oklevéltár*, VIII, nr. 88, pp. 146-147), 1522 (N. C. Tóth, „Szapolyai János erdélyi vajda 1522. évi havasalföldi hadjáratai. Havasalföld korlátozott függetlenségének biztosítása”, *Hadtörténelmi Közlemények*, CXXV (2012), 4, pp. 987-1014; în ambele cazuri era vorba despre trupe transilvănene în Țara Românească), înainte de 1525 (MNL-OL, DL 63036), de lângă Orșova.

Participarea comitatelor la adunările provinciale

Ocazional, transilvănenii luau parte la Dietele Regatului Ungariei sau trimiteau soli la curtea regală. Componenta exactă a delegațiilor transilvănene trimise la rege cu diferite prilejuri este doar rareori cunoscută. În secolul al XIV-lea și la începutul veacului următor (până la 1412), de obicei, voievodul era cel care organiza la Turda adunări generale (*congregatio generalis*) pentru nobilimea transilvăneană, întruniri având caracterul unor foruri de judecată. În secolul al XV-lea, mai ales în momentele de criză, voievozii sau vicevoievozii convocau – uneori la imboldul stărilor privilegiate – adunări provinciale, la care, pe lângă nobilime, participau și trimișii scaunelor săsești ori secuiești. Astfel de întruniri păstrau caracterul judecătoresc, dar ofereau un prilej de a discuta deopotrivă chestiuni generale privind starea provinciei, de cele mai multe ori probleme privind apărarea antiotomană. Numele delegaților celor trei stări mai sus-pomenite sunt doar incidental păstrate. Reprezentanții nobili erau aleși din fiecare comitat, ei fiind convocați la adunare direct de către voievod. S-au păstrat doar câteva dintre aceste mandate voievodale. La 1478, voievodul Petru Geréb din Vingard (1477-1479) a adresat invitații nominale câtorva nobili din Comitatul Dăbâca, solicitarea vizând o prezență personală la adunarea din Cluj, un prilej de reunire și pentru nobilimea celorlalte comitate transilvănene⁸⁸. În 1502, voievodul Petru Szentgyörgyi a ordonat nobililor din Comitatul Turda să vină la Aiud (în Comitatul Alba), acolo unde, în temeiul unei porunci regale, el convoca Dieta și unde urmau să fie prezenți și reprezentanții celorlalte comitate⁸⁹. În 1511, voievodul Ioan Szapolyai le-a adresat o poruncă nobililor din Comitatul Hunedoara să își trimită delegații la Turda, deoarece plănuia să se consfătuiască cu ei⁹⁰. Dieta Transilvaniei reunită la Turda la 29 martie 1542 a decis ca nobilimea urma să trimită la dietă câte un reprezentant pentru fiecare comitat în parte. În același timp era ales și un consiliu, în cadrul căruia fiecare comitat era repre-

⁸⁸ MNL-OL, DL 62910. Acesta este singura poruncă voievodală, conservată, de dinaintea bătăliei de la Mohács (1526), în care sunt păstrate nume ale nobililor invitați să participe la o adunare.

⁸⁹ MNL-OL, DF 281252.

⁹⁰ Szapolyai oklevéltár, I, nr. 358, p. 318.

zentat de câte un nobil⁹¹. Numele celor mandatați în numele comitatelor dovedesc că nu neapărat comiții erau cei trimiși în consiliu, precum nici ocuparea funcției de comite nu constituia un motiv de excludere. Ladislau Mikola este singurul membru al consiliului despre care știm că a îndeplinit concomitent și slujba de comite al Comitatului Cluj (1530-1536, 1540-1549)⁹².

Concluzii

În lumina celor de mai sus, poate fi încă o dată subliniat faptul că structurile comitatense ardelenе nu se deosebeau semnificativ de cele din restul Regatului Ungariei. Acest tip de organizare a teritoriului nu s-a extins asupra scaunelor privilegiate secuiești și săsești, asupra regiunilor Bistrița și Brașov, ori în raport cu Districtul Făgăraș. Orașele libere regale sau posesiunile privilegiate, dar dispersate, ale celor Șapte Scaune săsești din comitate au provocat uneori conflicte de amploare locală, în principal din cauza colectării impozitelor. Neînsemnatele enclave ale Comitatului Alba, răspândite printre scaunele săsești și secuiești nu au stârnit însă animozități similare, deoarece achizițiile funciare ale orașelor săsești și ale secuilor nu au vizat aceste zone. Pentru acei secui care au dobândit proprietăți în arealul unui comitat, prioritar era avantajul care deriva din dreptul nobiliar asociat stăpânirii, o realitate care anula nevoia extinderii privilegiilor secuiești asupra unor posesiuni de tipul descris mai sus.

⁹¹ *Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Monumenta comitialia Regni Transylvaniae*, editor Sándor Szilágyi, I. 1540-1556, Budapest, 1876, nr. 84, pp. 84-86.

⁹² Pentru calitatea de comite deținută de Mikola: Arhiva Muzeului Ardelean, Fond familial Bánffy, 1536. VIII. 2 [CJ-F-00320-2-596]; Fond fideicomisionar al familiei Jósika, 1540. V. 18 [CJ-F-00423-1-306]; Fond familial Suky, 1549. X. 2 [CJ-F-00423-1-306] (toate cele trei fonduri sunt în custodia Direcției Județene Cluj a Arhivelor Naționale ale României); A. W. Kovács, *Erdélyi megyék*, p. 80. Pentru problema participării nobilimii la adunările provinciale transilvănene: Idem, „Két meghívólevél erdélyi tartománygyűlésre (1478, 1502)”, *Erdélyi Múzeum*, LXXXV (2023), 1, pp. 13-18 (documentele din anii 1478 și 1502, citate mai sus, au fost publicate în anexa acestui studiu, la pp. 17-18). Referitor la adunările provinciale transilvănene din Evul Mediu la care participau fie nobilimea comitatensă, în mod exclusiv, fie toate cele trei grupuri privilegiate (nobilii, secuii și sașii), ulterioare anului 1412 (când s-a ținut ultima congregație voievodală de tip vechi la Turda), vezi Idem, „A 15. századi erdélyi tartománygyűlésekről. I. (1416-1479)”, *Certamen*, X (2023), pp. 253-299; Idem, „Az erdélyi tartománygyűlésekről. Középkor végi adatok”, *Certamen*, XI (2024), pp. 213-248.

În perioada analizată în cadrul materialului de față, singurul dregător din Transilvania care beneficia de un loc în lista înalților demnitari din documentele regale ungare era voievodul. În timp ce numirea sau înlocuirea unui voievod, care odată numit în funcție devenea și conducătorul militar al Transilvaniei și obținea controlul unui teritoriu vast, reprezenta o problemă de politică internă de mare importanță⁹³, numirea comiților comitatelor sau a castelanilor cetăților regale transilvănene era o chestiune care depindea exclusiv de voința voievodului. Comiții comitatelor transilvane nu aveau nici un contact direct cu curtea regală sau cu un alt înalt demnitar, altul decât voievodul (cu excepția baronilor care erau trimiși în Transilvania pentru o perioadă scurtă pentru soluționarea unor probleme clar definite). Prin urmare, nu au aveau posibilitatea de a deveni parte a unor legături și rețele politice și nici de a profita de pe urma unor astfel de raporturi. În restul Ungariei, deținătorii anumitor demnități primeau și funcția de comite al unuia sau a mai multor comitate. Astfel de personaje însă nu participau activ la viața comitatului, o asemenea sarcină fiind îndeplinită de vicecomiții pe care ei îi desemnau. Spre deosebire, comiții transilvani însă erau întotdeauna prezenți în comitatul în fruntea cărora erau puși și îndeplineau nemijlocit slujbele minore asociate funcției, cea mai importantă dintre acestea fiind prezidarea scaunului de judecată.

⁹³ Zs. Jakó, „Despre numirea voievozilor Transilvaniei”, *Acta Musei Napocensis*, XXVI-XXX (1989-1993), 2, pp. 33-44.

* Lucrarea de față a rezumat principalele rezultate ale tezei noastre de doctorat, intitulată *A megye működése a középkori Erdélyben (14. század eleje-1540)*, susținută la Universitatea din Debrecen în anul 2021 (lucrare accesibilă online: <http://hdl.handle.net/2437/322319>). Redactarea versiunii de față a beneficiat de sprijinul Academiei Maghiare de Științe (Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, Határon Túli Magyar Kutatásokért Nemzeti Program, Források és adattárak Erdély középkori és koraiújkor történetéhez).

Lista autorilor

Prof. univ. em, dr. Cesare **Alzati** (Università Cattolica del Sacro Cuore, Milano). Membru de onoare al Academiei Române.

CS I, dr. Susana **Andea** (Academia Română, Institutul de Istorie „George Barițiu”, Cluj-Napoca).

Prof. univ. em., dr. Mihai **Bărbulescu** (Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Istorie și Filosofie, Cluj-Napoca – Academia Română, Arhiva de Folclor, Cluj-Napoca). Membru titular al Academiei Române.

Dr. Mariana **Beldie Dumitrache** (Germania).

CS I, dr. Ileana **Căzan** (Academia Română, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, București).

Pr., prof. univ., dr. Ioan **Chirilă** (Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Cluj-Napoca).

Dr. Florina **Ciure** (Muzeul „Țării Crișurilor”, Oradea).

Conf. univ., dr. Ionuț **Costea** (Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Istorie și Filosofie, Cluj-Napoca – Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca).

Prof. univ. em., dr. habil. Maria **Crăciun** (Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Istorie și Filosofie, Cluj-Napoca).

CS I, dr. habil. Ovidiu **Cristea** (Academia Română, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, București – Universitatea „Ovidius”, Constanța, Facultatea de Istorie și Științe Politice).

Prof. univ., dr. Florin **Curta** (University of Florida, Department of History, Gainesville, FL). Membru de onoare al Academiei Române.

Lect. univ., dr. Iulian Mihai **Damian** ((Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Litere, Cluj-Napoca).

Conf. univ./ CS I, dr. habil. Adinel C. **Dincă** (Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Istorie și Filosofie, Cluj-Napoca – Academia Română, Institutul de Istorie „George Barițiu”, Cluj-Napoca).

Dr. Ioan **Drăgan** (Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Cluj, Cluj-Napoca).

Conf. univ., dr. Carmen **Florea** (Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Istorie și Filosofie, Cluj-Napoca).

Prof. univ., dr. habil. Ovidiu **Ghitta** (Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Istorie și Filosofie, Cluj-Napoca).

Conf. univ., dr. Ioan Augustin **Guriță** (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Facultatea de Istorie, Iași).

Prof. univ. em., dr. Konrad **Gündisch**, Institut für deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropa an der Ludwig-Maximilian Universität, München

CS I, dr. habil. Adrian **Ioniță** (Academia Română, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București).

Pr., lect. univ., dr. Bogdan **Ivanov** (Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Cluj-Napoca).

Dr. András W. **Kovács** (Erdélyi Múzeum-Egyesület, „Jakó Zsigmond” Kutatóintézet, Kolozsvár).

Prof. univ., dr. habil. Cristian **Luca** (Universitatea „Dunărea de Jos”, Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie, Galați – Institutul Cultural Român, Institutul Român de Cultură și Cercetare Umanistică, Veneția).

CS I/ conf. univ., dr. habil. Adrian **Magina** (Academia Română, Institutul de Studii Bănățene „Titu Maiorescu”, Timișoara – Universitatea de Vest, Facultatea de Litere, Istorie și Teologie, Timișoara).

Dr. Livia **Magina** (Muzeul „Banatului Montan”, Reșița).

CS I, dr. habil. Daniela **Marcu Istrate** (Academia Română, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București).

Conf. univ., dr. Radu **Mârza** (Universitatea „Babeş-Bolyai”, Facultatea de Istorie şi Filosofie, Cluj-Napoca).

Prof. univ., dr. habil. Greta Monica **Miron** (Universitatea „Babeş-Bolyai”, Facultatea de Istorie şi Filosofie, Cluj-Napoca).

Prof. univ. em., dr. Ovidiu **Mureşanu** (Universitatea „Babeş-Bolyai”, Facultatea de Istorie şi Filosofie, Cluj-Napoca).

CS I, dr. habil. Coriolan Horaţiu **Opreanu** (Academia Română, Institutul de Arheologie şi Istoria Artei, Cluj-Napoca).

Prof. univ., dr. habil. Liviu **Pilat** (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Facultatea de Istorie, Iaşi).

CS I, dr. habil. Tudor **Sălăgean** (Muzeul Etnografic al Transilvaniei, Cluj-Napoca).

CS I, dr. habil. Alexandru **Simon** (Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca).

Prof. univ., dr. habil. Sorin **Şipoş** (Universitatea din Oradea, Facultatea de Istorie, Relaţii Internaţionale, Ştiinţe Politice şi Ştiinţele Comunicării).

Prof. univ., dr. habil. Şerban **Turcuş** (Universitatea „Babeş-Bolyai”, Facultatea de Istorie şi Filosofie, Cluj-Napoca).

CS I, dr. Maria **Crîngaci Țiplic** (Academia Română, Institutul de Cercetări Socio-Umane, Sibiu).

Prof. univ., dr. habil. Ioan Marian **Țiplic** (Universitatea „Lucian Blaga”, Facultatea de Ştiinţe Socio-Umane, Sibiu).

Prof. univ./ CS I, dr. habil. Petronel **Zahariuc** (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Facultatea de Istorie, Iaşi – Academia Română, Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”, Iaşi).

